

Armastusest: tõerežiimid, kultuurilised kujutelmad ja kehaline ilmakogemus¹

Epp Annus

Teesid: Artikkel lähtub teesist, et armastus kui tunne on lahutamatu sellest, kuidas seda tunnet sõnastatakse ja mõistetakse, ning analüüsib armastust kui kultuurilist kujutelm, mille äratundmine toimub vastavalt ühiskondlikele tõerežiimidele. Analüüs in armastusekujutust kirjandusteostes Alain Badiou armastusmudelite abil ning lisan juurde „omailma-armastuse mudeli“, mis rõhutab armastatu lahutamatu teda ümbritsevast ruumist: armastus ei hõlma vaid armastatut kui kindlalt piiritletud kehalist üksust, vaid ka seda, kuidas armastatu suhestub teda ümbritseva ruumiga ja inimestega.

Märksõnad: armastus, tõerežiimid, kultuurilised kujutelmad, Alain Badiou, Silvia Rannamaa, Jane Austen

„Mis on siis aeg? Kui keegi seda minult ei küsi, siis ma tean; kui küsijale seletada tahaksin, siis ei tea. Siiski kuulutan veendunult oma teadmist selle kohta.“ – nii arutles Augustinus ajakogemuse üle (Augustinus 2007: 310). Samamoodi kipub olema ka armastusega – justkui teame, mis see on, samal ajal on väga raske seda teadmist mõistlikul viisil edasi anda. Või on see siis üldse mingi teadmine? Kas üldse saab tõlkida meeelseisundit teadmiseks? Kas saab isiklikku armastuskogemust tõlkida üldiseks, kuigi iga elu ja kogemus on isemoodi?

Alljärgnev mõtisklus ei püüa pakkuda vastust küsimusele, mis on armastus, pigem püüan kaardistada mõnda võimalust armastusest mõelda, kusjuures see kaardistus ei taotle olla täielik ega süstemaatiline. Püüe armastust defineerida viiks paratamatult väljajätmudele, armastus on aga erinevuste sfäär, kus iga defineerimiskatse saab viia vaid poolikute tulemusteni. Olgu siinkohal eeskätt lugeja õrritamiseks siiski toodud üks armastuse definitsioon: Jacques Lacani sõnul on armastus „selle andmine, mida andjal ei ole“ (Lacan 1991: 157).² Lacani armastuskäsitluse keskmeks on puudujääk: armastatus igatsetakse enese juures tajutud puudujäägi täitmist. Ent mis on see puudujääk, ja mis on see, mis armastatus seda suudab täita? Mis on armastatus erilist, mida teistel ei ole? Lacan kasutab Platoni „Pidusööki“ analüüsides *agalma* kujundit: *agalma* on „väärtuslik objekt, juveel, miski, mis on sisemuses“ (samas, 167), miski, mis tõmbab armastatut ligi ja mille järele armastaja oma armastatus igatseb. *Agalma* on haruldane, alati eripärane ja määratlematu, „me leiame seda ainult siis,

1 Artikli valmimist on toetanud HTMi uurimisprojekt „Rahvuse intiimsus ja kultuuri kujutluspildid: kodu ja kultuur hilisnõukogude Eestis“ (PUT1218).

2 Lähemalt olen sellest kirjutanud artiklis „Love and the Image in Nancy and Lacan“ (Annus 2013).

kui me tõesti armastame“ (samas, 182). *Agalma*’t võib kirjeldada kui nähtamatut, ettekujutatud objekti, aga ka kui jõudu, mis tõmbab inimolendit kellegi teise poole. Sel viisil mõistetuna saab armastatust armastaja mittetäielikkuse võrdkuju. Ja vastupidi, on inimesi (õnneks mitte palju), kes tunnevad ennast nii terviklikuna, et nad ei suuda armastada. Armastus on selle andmine, mida andjal ei ole – see tees viitabki armastuse (ja *agalma*) kujutuslikule eksistentsile.³

Lacani armastusteooria (millest siinkohal tutvustasin vaid killukest) on heaks meeldetuletuseks, et armastus on ebamäärasuste ja kujutelmade valdkond. Edasises huvitab mind ennekõike, kuidas orienteeruda modernsetes armastusmudelites. Siinkohal pean silmas just armastust kui (tegelikku või kujutuslikku) partnersuhet – isamaa-armastus, kiindumus kodukohta, vanema ja lapse vaheline side jäävad vaatluse alt välja. Tegu on mõtetega, mis on võrsunud romaanide ja otsapidi ka filmide üle mõeldes; kuid ma ei tahaks öelda, et see kirjatükk räägib pelgalt armastuse representatsioonidest kunstivaldkonnas, mitte elust ja armastusest. Kunst, nii nagu religioon või filosoofia, peegeldab teadupärast elu, aga seda viisil, mida ei saa elust lahus, peeglina elu ees hoida. Teiselt poolt, arusaamad sellest, mis on armastus, kuuluvad kultuuriliste kujutelmade hulka ja kinnituvad kultuuritekstidele: kunst, sealhulgas ka kirjandus, aitab fikseerida kultuurilisi arusaami armastusest. Sestap siis käsitlen ka romaanide ja filmide tegelasi kui eri armastusmudelite avaldusi. Kirjandusuurimuses peetakse ignorantsuse tipuks, kui tegelastest kõnelemisel unustatakse ära, et tegu on representatsiooniga, kirjaniku valikute tulemusel meile esitatud tegelaskujudega. Siinkohal lähen tahtlikult just nimelt seda teed; ma mõistan tegelasi kui kindlate armastusmudelite esitusi ja sellisena lasen neil kõnelda nende enese eest, huvitudes tegelaskujude suhtest kultuuriliste kujutelmadega. Sealjuures küsin ka: mida kunst ei peegelda? Kas on olemas kultuuri – ja armastuse – intiimsuste sfäär, mida sõnadesse ja piltidesse ei tõlgita? Või kas jäävad olulised elu kihid kunstist välja mitte nende erilise intiimsuse, vaid erilise banaalsuse pärast?

Algatuseks tuleks ka selgitada kultuuriliste kujutelmade mõistet: kultuurilised kujutelmad moodustavad selle põhja, millelt toimub kogukondlik enesemääratlemine, see on kompleks, mis ühendab kultuurimälu ja nüüdiskultuuri väärtussüsteemid, seda kujundavad muuhulgas ka ühiskondlikud tõerežiimid. Kultuurilised kujutelmad on osalt rahvuskultuuri-põhised (fraas „meil aiaäärne tänavas“ on tähenduslik eestlastele), aga suures osas on tegu laiema nähtusega: märkimisväärne, ehk isegi valdav osa kultuurilistest väärtussüsteemidest on rahvusüleised ja seotud modernsete väärtussüsteemide levikuga. Kultuuriliste kujutelmade arsenal on määratu: siia kuulub vähemalt minimaalne teadmine rahvuslikust minevikust ja kanoonilistest

3 Muide, Jean-Luc Nancy peab Lacani teesi liiga pessimistlikuks ja pakub sellest oma versiooni, kus ta rõhutab ka koosolu, jagamise aspekti armastuses: „Armastus tähendab tühjuse täitmist tühjusega, ja sealjuures selle jagamist,“ kinnitab Nancy (Annus 2013).

kultuuritekstidest, siia kuuluvad igapäevase käitumise normid ja avaliku elu hierarhiad. Siia kuuluvad ka arusaamad armastusest ja surmast, kannatusest ja õnne tähendusest. Kogukondlik enesemääratlemine ei tähenda ilmtingimata rahvuslikku enesemääratlust, iga inimene kuulub mitmetesse kogukondadesse, kultuuriliste kujutelmade rikkalikust arsenalist tehakse valikud vastavalt eri kogukondade ühisosale. Lisagem veel, et kultuurilised kujutelmad pole koherent- sed ja püsivad, vaid on arengus, on vasturääkivad, ja sisaldavad ka kultuuriliste kujutelmade kriitikat. Armastuse teema puhul taandub kultuuriliste kujutelmade kogukondlik aspekt, sest tegu oleks määratu ja piiritlematu kujuteldava kogukonnaga, mis jääks analüütilise kategoo- riana liiga hajusaks mõisteks. Alljärgnevalt kasutan näitematerjalina eri rahvuskultuuridest pärinevaid näiteid, mis aga sellegipoolest on eesti lugejale igati mõistetavad.

Ja veel üks küsimus. Nüüdiskultuuris domineerib armastuse kujutelmade vormimisel meedia ja popkultuur, kuid need kujutelmad ei muutu ei päevade ega aastatega. Kas saaks või lausa peaks sellesse protsessi ka aktiivselt ja analüütiliselt sekkuma? Alain Badiou arutleb oma kõnelus-raamatus „Armastuse kiituseks“ („Éloge de l'amour“), et armastus tuleb uuesti üles ehitada: „Risk ja seiklus tuleb uuesti leiutada, vastandiks turvalisusele ja mugavusele“ (Badiou, Truong 2009: 19). Badiou raamat algab aruteluga nüüdisaegse maailma turvalisus- tarbe üle: peetakse sõdasid, kus on eesmärgiks ohvrite puudumine (ainult „õigete“ poole pealt, muidugi mõista), tutvumisportaalid pakuvad riskivaba armastust, printsiiбил „turvalisus ennekõike“, kus tulevase afääri mõttekus on põhjalikult kalkuleeritud ja partner hoolikalt valitud (samas, 16). Näiteid ei ole vaja kaugelt otsida: eesti tutvumisportaal tutvumine.net reklaamib oma teenust kui mugavat viisi sobiva kaaslane leidmiseks: „Internetis uute inimes- tega tutvumine pole kunagi olnud nii mugav. Täiskasvanute tutvumisportaalist leiad kõik olulise endale sobiva kaaslane leidmiseks. Kaasaegne tutvumine: naine otsib meest, mees otsib naist.“ (Tutvumine.net.) Armastajast on saanud „sobiv kaaslane“, armastusest kui seik- lusest mugav tutvumine. Midagi olulist jääb sellises situatsioonis vajaka, hoiatab Badiou – armastuse pärisosaks on risk ja juhus. Iga armastaja võib osutada läbikukkunud armastajaks ja läbikukkumine võib nihendada maailmasolemise alustalasil sellisel määral, et elu ei tundu enam elamist väärt. Nii nagu tõdeb peategelane Mariane Satrapi graafilises romaanis „Persepolis“: „Ma olin tundnud revolutsiooni ja kaotanud osa oma perekonnast. Ma olin üle elanud sõja, mis oli mind lahutanud mu kodumaast ja mu vanematest. Ja banaalne armastus- lugu oleks äärepealt lõpetanud mu elu.“ (Satrapi 2007: 241.) Marji (nagu paljude teistegi kirjanduslike ja mittekirjanduslike individide) elu variseb kokku pärast armusuhte lõppemist.

Romantik ütlebki ükskõiksest, Marji kannatuste poole noogutades: mis neist tutvumis- portaalidest, turvaliste lubaduste veetus ei saa muuta armastuse olemust, armastuse ohtlik- kus ei ole kuhugi kadunud. Ent armastus kui tunne on lahutamatu sellest, kuidas seda tunnet

kultuuriliselt sõnastatakse ja mõistetakse; armastust õpitakse koos teiste kultuurinormidega.⁴ Kui meil on juba omandatud vastav kultuuriline pädevus, siis laienevad mõistmise piirid ka väljapoole konkreetset olukorras sõnastatud: suudame (või vähemalt arvame, et suudame) näha armastuse puudumist seal, kus see oleks justkui esiplaanil, ja vastupidi, oskame ära tunda armastust seal, kus sellest ei räägita – nagu Tammsaare romaanis „Kõrboja peremees“, kus armastuse sõnagi ei võeta suhu, aga mis on ometi üks eesti ilusamaid armastusromaane. Ja kas pole see üks kõige keerukamaid kultuurilise käitumise valdkondi: selle äratundmine, mida sõnades ei selgitata? Kas armastab või ei armasta? See vahetegemine võib olla nii lootusetu, et ka karikakramängu kinnitus annab tuge.

Armastuse äratundmine toimub vastavalt ühiskondlikule tõerežiimile, „tõe „üldisele poliitikale““ (Foucault 1980: 131). Ühiskonnas domineerivad diskursused toimivad keelena, mis võimaldab ja samas ka piirab armastuse sotsiaalseid praktikaid; diskursused ja sotsiaalsed praktikad üheskoos loovad võimalikkuste sfääri, kus ainukordne armusuhe võrsub; seda võimalikkuste sfäär haldab armastuse tõerežiim, reeglistik, mille järgi mingil ajajärgul otsustatakse armastuse ehtsuse üle. Igal ühiskonnal on oma tõerežiim, teatud diskursusetüüpe võetakse tõestena ja need hakkavad toimima tõe etalonidena. Ühiskonnas pannakse paika mehhanismid, mille järgi saab eristada tõeseid ja väärraid lausungeid, kehtestatakse kontrollimehhanismid, väärtustatakse teatud tüüpi tõe otsimistehnikaid, määratakse kindlaks, kellel on õigus öelda, mis on väär ja mis on tõde. Tõetehnikad ja etalonid muutuvad koos ühiskonnaga. Tõerežiimid määratlevad sellegi, millist armastust peaks võtma tõelise armastusena. Tõerežiimid kujundavad ka kultuuriliste kujutelmade sfääri.

Nüüdisaegses läänelikus ühiskonnas pole enam tavaks mõõta armastust armastaja vägitegude abil, küll aga kehtib endiselt armastuse tõesuse mõõtmine majanduslikel kaaludel.⁵ Ikka veel on levinud arvamus, et kallid kingitused näitavad armastuse ehtsust (aga on soovituslikud põhiliselt suunas mehelt naisele ja mitte vastupidi). Sest milleks raisata raha, kui pole armastust? Või vastupidi, kas ta ikka armastab, kui ta ei too naistepäevaks lilli ja püüab jõuluringi tegemisest kõrvale hiilida? „Me kõik ootame hingevärinal, et kingitus kallimalt oleks just see õige: eriline ja hinnaline, miski, mis näitab, kui väga ta sind armastab, kui hästi

4 Vaatasime hiljuti koos lastega Eldar Rjazanovi kultusfilmi „Saatuse ironia ehk Hüva leili!“. film algab Ženja ja Galja kokkuleppega veeta uusaastaõö koos, Ženja suudleb Galjat ja teeb talle abieluettepaneku – ent samal õhtul armub Ženja Nadjasse ja mõne tunni pärast on selge, et hoopis Nadjast saab Ženja „tõeline armastus“. Täiskasvanud filmivaataja näeb filmi avastseenis rohkelt viiteid selle kohta, et Galja ei pruugi Ženja silmis olla „see õige“ – aga lapsed, kel kultuurikoodide lugemisel veel vähem kogemust, olid täiesti veendunud, et Ženja armastas Galjat – sest nad suudlevad, ja Ženja lubab Galjaga abielluda – mis siis veel on armastuseks vaja?

5 Sel teemal vt nt Illouz 1997.

ta sind tunneb..." kirjutab Postimehes toimetaja Dagmar Lamp (Lamp 2015).⁶ Tuleb meelde Eldar Rjazanovi film „Saatuse ironia“, kus Nadja ja Ippolit teevad vastamisi kalleid ja defitsiitseid jõulukungitusi: Ippolit kingib välismaise lõhnaõli, Nadja elektrilise pardli. Mõlemad on meelitatud, et partner on suhte ülesehitamisse investeerinud nii aega kui raha. Ent filmis domineerib armastuse pragmaatilise tõerežiimi üle armastuse romantiline režiim, mille kohaselt tõelist armastust ei saa mõõta kullas. Nadja on valinud Ippoliti, et mitte üksikuks jääda, et luua perekond nagu teistelgi – kallid kingitused on mõeldud küll suhte tugevdamiseks, aga pole tingimata märk armastusest.

Siit selgub kurb tõsiasi: armastus on valdkond, kus pole kehtestatud ühte usaldusväärset tõe etaloni; pragmaatiline ja romantiline tõerežiim võistlevad omavahel. Muide, Jacques Lacani arusaam armastusest kui selle jagamisest, mida kummalgi ei ole, sobitub, vaatamata selle esmapilgul dekonstruktiivsena mõjuvale struktuurile, päris hästi armastuse romantilise tõerežiimiga. Armastusel pole siin pistmist kalkulatsiooniga, see tekib eikusagilt, võrsub armastaja sisemusest.

Alain Badiou eristab nelja armastuse filosoofilist mudelit, mida võiksime vabalt nimetada ka neljaks armastuse tõlgendusemudeli üldiselt: romantiline, praktiline, skeptiline ja eksistentsiaalne mudel.⁷ Romantilise mudeli järgi on armastus kui ekstaatiline lõõm või maagiline kokkusaamine väljaspool argireaalsust. Mats Traadi luuletus „Kirg“ võtab selle mudeli suurepäraselt kokku: armulõke kestab vaid viivu, ja siis pole muud kui sorida mälestustes ja vahel mõelda tagasi lõõmava armastuse hetkedele:

Ühe öö soojendab lõke kahte inimest.

Pärast sorivad kaks inimest tuhas

kakskümmend aastat.

(Traat 1968: 22.)

Selle mudeli järgi ei saa armastusel põhimõtteliselt olla kestust, ekstaatiline kirg kuluks tarbetuks tuhaks, kui autor ei laseks armastatutel surra või ei paneks romaanile õigel ajal punkti – otsekui öeldes, et edasine pole enam jutustamist väärt. Sestap on loomulik, et romantilise koega romaanid keskenduvad enamasti armastajate kokkusaamisele ja sealjuures ületamist vajavatele raskustele, aga mitte armastuse jätkuvale, pidevale ülesehitamisele aastakümnete jooksul. Armastusromaan on teineteiseleidmise lugu, mitte lugu sellest, kuidas

6 Eesti lugeja kiituseks peab ütleva, et lugejate kommentaarid on artikli autori suhtes ülimalt ironilised. Teisalt on tsiteeritud fraas lühikese teksti kõige mõistlikum osa: lugejate ironia objekt on eelkõige täiesti mõttetu kogutekst ja ehk vähem erilise kingituse ootus.

7 Olgu mainitud, et siin praktiliseks ja eksistentsiaalseks nimetatud mudeleile Badiou ise nime ei paku.

armastus kestab läbi aastakümnete – või siis platooniline igatsuse lugu, kus teineteise leidmiseni ei jõutagi.⁸ Romantilise mudeli suurim probleem on teadagi see, et see on vastuolus partnerluse ja jagatud elu laialt levinud mudeliga ning abielu kui institutsiooniga. Kas tekib siit imelik tühik kirjanduse ja elu vahele? Või kas ei kandu sama mudel destruktiivsel viisil edasi ka ellu? Mudelil on ka teine, n-ö strukturealne probleem: selle eesmärgiks on kahe inimese kokkuviimine, kuid kokkuviimise mõte saab olla ju ainult koosolemises. Kui koosolemine on vaid kunagisest lõõmast jäänud tuhas sorimine, mis mõte on siis kokkuviimisel?

Praktiline mudel esitab armastust kui lepingut, kus mõlemad pooled lepivad kokku vahekorra tingimustes. Nii on ikka toiminud traditsioonilised korraldatud abielud. Nüüdisajal tegutsevad sama mudeli alusel juba mainitud internetiportaalid, kus huvilisi testitakse ja siis pakutakse välja sobivad partnerid n-ö turvalise suhte jaoks, milles pole riske ega ebakindlust. Portaalides leidub näiteks huvitavaid juhendeid selle kohta, kuidas leida rikat meest; sealjuures on eelduseks, et rikas mees on kalkuleeriv mees: „Rikas mees oskab väärtusi objektiivselt hinnata ning naisepidamine on tema jaoks kalkuleeritud otsus ja kulu“ (Tutvus.org). Rikka mehe hoidmiseks soovitatakse tekitada järeelkasvu.

On üsna selge, et praktiline mudel ei vasta sellele, mida tavakeeles armastuse all mõeldakse. Tehakse ju vahet mõistusabieludel ja armastusabieludel. Praktiline mudel võib küll kindlustada turvalise elukaaslase, aga miks siin ülepea rääkida armastusest? Muidugi, praktiline suhe võib üle minna armastuseks, kokkuleppe-abielu võib viia abikaasade teineteiselelmisele, portaali kaudu kokku lepitud kohtumine „õige partneriga“ või TV-saade „Reisile Sinuga“ võib, jaburast valikusituatsioonist hoolimata, panna aluse romantilisele suhtele – ilma selle lootuseta lähetsid pankrotti agentuurid ja kaotaksid vaatajaskonna paaripanekusaated.

Alain Badiou mõistab lepingu-mudelit siiski ka laiemalt: Badiou arvates kuulub siia kokkulepe kahe vaba indiviidi vahel, kes deklareerivad oma vastastikust armastust ja kinnitavad võrdset suhet – teevad siis ühiselt kokkulepe, et jagavad armastuses oma edasist, ühist elu (Badiou, Truong 2009: 30). Selles tähenduses, võiksime arvata, on leping üks armastuses jagatud elu aspekte, kuigi, võime nõustuda Badiou'ga, armastust ei tohiks mõista ainuüksi lepingu-suhtena.

Skeptilise mudeli järgi on armastus illusioon, retooriline kaunistus ihale; pole olemas muud kui iha, mis vajab ilusõnalist katet või kaunist sulestikku partneri „ärrarääkimiseks“. Badiou ise pakub välja armastuse eksistentsiaalse mudeli: selle kohaselt on armastus sündmus, mis ei mahu etteantud raamidesse ja viib maailma ülesehitusele erinevuse kaudu; see on elu taasloomine mitte enam ühe, vaid kahe perspektiivilt. Selle esimene faas on ekstaatiline, ent järgmine faas viib pidevusele. Siia ei kuulu mitte ainult hingeline ekstaas, vaid ka seksuaalne iha.

⁸ Seda mudelit avab põhjalikult Jaan Undusk Tammsaare loomingut käsitledes (Undusk 2013).

Kirjanduses kohtame huvitavaid pingevälju erisuguste armastusmudelite vahel. Praktiline leping esineb sageli ühepoolse vastusena teise poole armumisele – miks ka mitte? Tolstoi tuntud novellis „Ivan Iljitši surm“ abiellub Ivan Iljitš sel kombel: Praskovja Fjodorovna, võluv tütarlaps heast perekonnast, armub temasse ja Ivan Iljitš mõtleb: tõepoolest, miks mitte abielluda? Võluv abikaasa on igati meeldiv nähtus, aitab kaasa karjääriredelil, muudab kodu soojemaks. Jan Kausi lühiromaanis „Tõrv“ käitub samamoodi minategelase esimene naine Edvina, või vähemalt hakkab aja jooksul nõnda arvama Edvina mees: „Ma olin ikka naiivne. Talle oli lihtsalt vaja kedagi, kes temaga eriti ei vaidleks, kelles oleks vähem iseteadvust kui temas. Tal oli vaja täiskomplekti.“ (Kaus 2015: 48.) Edvinal on vaja kena kodu ja eduka firma kõrvale ka meest, et ta elu toimiks hea elu mudeli kohaselt – üsna sarnaselt Ivan Iljitšiga, kes samuti kujundas oma elu tema ühiskonnaklassis omaksvõetud eduka elu mudeli järgi. Ühepoolne praktiline „lepinguabieli“ ei saa muidugi kuidagi õnnelikult lõppeda, sest ühte kahest osalisest on sellega alt veetud.

Ilukirjanduses on olnud ülimalt produktiivne ka teine versioon romantilise ja praktilise suhte vahelisest pingeväljast: noorte romantilise armastuse vastandamine vanemate lepinguabieli nõudega, olgu siis tegu kuningakojaga või eesti talupojaga. Sealjuures võib vastuseis kujuneda ülevalt või masendavalt traagiliseks: Romeo ja Julia armastus lõpeb üleva surmaga, Kitzbergi „Libahunt“ armastajate lahkumineku ja masendava tühjusega, koodana lisandub loole Tiina surm. Lepinguabieli on kerge hukka mõista kui eheda (loe: tunnetel põhineva) elu hülgamist: „Tõrva“ peategelane Jaan Tamm tunneb ennast petetuna, Tolstoi Ivan Iljitš on saanud lausa valesti elatud elu võrdkujuks, „Libahundi“ lõppvaatuses näeme, et Marguse ja Mari koosolu ei kujunenud õnnelikuks. Lepingumudelit kritiseerib ka Jane Austen, kelle armastusromaanid on kujundanud miljonite arusaama romantilisest suhtest: romaanis „Uhkus ja eelavamus“ kosib mr Collins Charlotte’i vaid paar-kolm päeva pärast seda, kui on Elizabethilt korvi saanud, ning viimane ei suuda kuidagi leppida mõttega, et Charlotte, tema parim sõbranna, sellise abieluettepaneku praktilistelt kaalutlustel vastu võtab.

Keerukam on lugu skeptilise ja romantilise mudeliga. Skeptilist mudelit võiks nimetada ka iha mudeliks, skepsise osa maha toonides; sellisel juhul saame väite, et armastus on ennekõike kehaline külgetõmme. Mitte skeptiliselt, et armastust ei ole olemas, vaid et armastus ongi seesama mis iha. Nii nagu Oliver tunnistab filmis „Cat People“ (1942): „Mind tõmbab tema poole. Tema soojus kisub mind ligi, ma pean teda vaatama, kui ta on toas, ma pean teda puudutama, kui ta on ligidal. Aga ma ei tunne teda tegelikult.“ Kirjanduses ja filmis pakub ihakeskse armastusmudeli mängutoomine võimaluse luua konflikt sõprusest väljakasvanud kiindumuse ja iha külgetõmbe vahel, kusjuures partnerid esindavad erisuguseid armastusmudeleid. Mats Traadi romaanis „Maastik õunapuu ja meiereikorstnaga“ armastab Ruttar oma vaikselt kombel naabritüdrukut, kuni kodukülla saabub ihaldusväärsem noormees ja sündmused arenevad kehalise külgetõmbe taganttõukel kiiresti abieli suunas, kuigi Ruttarist oleks saanud lugeja arvamise kohaselt palju usaldusväärsem elukaaslane (Traat

1973). Või võtame Silvia Rannamaa noorsooromaani „Kasuema“: Kadri ja Urmas on aastate jooksul kokku kasvanud, aga loosse toob pinget Enrico, kes Kadri jõuga nurka surub ja teda suudleb.⁹ Mats Traadi romaanis ühtib autoripositsioon Ruttari perspektiiviga ja nii kahetseb ka lugeja, et Ruttari vaoshoitud kiindumus pidi pealiskaudsemale, ihakesksele tundele alla jääma. Silvia Rannamaa romaan seevastu on „Maastikust“ keerulisema, muutlikuma koega, kusjuures peategelase ja lugeja hinnangud tingimata ei ühti: Urmas on turvaline, aga kas ka mitte igavavõitu partner? Noorte lugejate jaoks on Enrico väevõimul võetud suudlus, mida Kadri võtab isikliku solvanguna, kindlasti üks raamatu haripunkte:

Upitasin parajasti meie saate käsikirja ülemisele „arhiiviriulile“, kui korraga tundsin, kuidas keegi oma käed mu selja tagant niimoodi teine teisele poole mind asetas, et ma riuli ja nende käte vahele kitsasse vangi jäin. Keerasin enda tugeva rapsatusega ringi, ja enne kui ma millestki õieti arugi sain, tundsin korraga ennast vastu riulit surutuna, metsikute käte haardes, ja midagi lämmatavalt kuuma libises üle mu põse, midagi meeletut riivas hetkeks mu suud. (Rannamaa 1970: 342–343.)

Metsik, lämmatav, meeletu – need on romantilise armastuse tüüpilised tunnusjooned. See on armastus kui ülevoolav tunne, mis purustab ja eirab tavapäraseid hea käitumise norme. Kirjanduslik jõhkruks kiidetakse lugeja poolt heaks, kui selle taga on pühendunud armastaja, kelle ülev tunne ei tunnista sündsä käitumise piire. Kuigi Kadri suhtub juhtunusse hirmu ja ahastusega, ei esitata Enricot kui „naistemurdja“ kuju, vaid kui „tõelist“ romantilist armastajat. Silvia Rannamaa päästab Enrico surma abil Kadri raskest valikust – kas Urmas või Enrico? –, aga romaani armastusmudelite seas jääb ülevana domineerima just Enrico põnev-jõhkralt pealetükkiv, aga samas ka süvaromantiline armastus, mis päädib armastust ja surma kokku viivas eneseohverduses.¹⁰ Enrico tegelaskuju – romantiline brutaalne kangelane – ühendab romantilise ja iha-armastuse. Urmas tundub Enrico kõrval kui hall ja igav, ent vältimatu argipäev, Kadri ja Urmase sõprusarmastus kahvatub Enrico tulise kiindumuse kõrval.

Eelpooltoodud näidete põhjal liikusime Badiou algnelikust veidi teistlaadsemate vastanduste juurde. Sõprusarmastuse mudelit Badiou eraldi ei märgi, kuid kirjanduslike representatsioonide rohkus kinnitab selle mudeli elujõulisust. Sõprusarmastusel kaldub sealjuures sageli olema „mitte-päris-armastuse“ pitser küljes. Mari Saadi novellides võib kohata sõprusarmastust ka armukolmnurga väliselt, samal ajal tuleb siiski välja, et suhe pole miskitpidi õige; nii novellis „Elsa Hermann“ kui „Udumäe kuningas“ esineb suhe, mis põhineb

9 Kadri tähelepanu püüab ka printsivälimusega Sven, kelle tähelepanu Kadrit meelitab ja kes Kadrit samuti suudleb, kuigi põgusamal-magusamal viisil.

10 Kui täpsem olla, siis Enrico sureb oma ema hoolimatuse pärast. Ent eluohtlikult vigastada sai ta Kadrit kaitstes.

kodususe tundel ja kus pole toonitatud ei romantilist sidet ega kehalist külgetõmmet, ent mõlemad suhted tunduvad tagantjärele ebapiisavad või võltsid: Elsa öde astub seda tüüpi abielust vabasurma, „Udumäe kuninga“ peategelane Harry lõhub kihluse Ehaga alkoholijoo- bes selgushetkel. Sõprusarmastuseks võiks vahest liigitada eesti kirjanduse esitalupoja ja tema esimese leedi, Andrese ja Krõõda vahelise suhte, kus me ei kuule ei romantilisest lõõmast ega ihast, aga tajume siiski armastust kui kokkukasvanud elude ühtekuuluvust. Lepingusuhe võib areneda sõprusarmastuseks, ja sõprus-kiindumus sobib hästi romaani, kus tegevuspinge tekitavad muud probleemid – tööotsingud, ühiskondlikud pinged, võimuvõitlused.

Kuhu sobitub aga iha-mudel? Nägime, et saab vastamisi asetada sõprus-armastuse ja iha-armastuse mudeli, aga kas romantiline mudel ei sisalda iseenesest juba ka iha? Romantiline armastus, kas pole see kui lõõm, kus keha ja hinge vaheline eraldusjoon kaob? Jalad lõövad nõrgaks, käed värisevad või kuumavad, temake langeb minestusse või punastab – terve romantiline arsenal viitab hingelise ekstaasi kehalisele mõõtmele, ilma sealjuures ihast otsesõnu juttu tegemata.

Võtkem Jane Austeni romaani „Uhkus ja eelarvamus“ (1813), mida paljud peavad Austeni parimaks romaaniks ja mida on peetud romantilise romaani arhetüübiks (Polhemus 1990: 28). Romaani jooksul abielluvad peaaegu kõik romaani kesksed abieluealised tegelased, ent see üheksateistkümnenda sajandi romaan on täiesti vaba sensuaalsusest, ihast rääkimata: käed ei värise ega kuum, armastajate vahel puudub igasugune kehaline kontakt. Romaani kulminatsioon võiks olla hetk, mil rikas ja hea välimusega Darcy teeb romaani peategelasele Elizabethile teistkordse abieluettepaneku, millele too nüüd vastu võtab. Abieluettepaneku stseen on aga esitatud veidral ümbernurga-viisil ning sealjuures pole juttu kehalisest kontak- tist armastajate vahel, isegi mitte käesurve; Elizabeth ei vaata sel hetkel Darcy poole ja me kuuleme vaid Elizabethi kohmetusest. Darcy suurest õnnetundest antakse lugejale teada, aga kaudne kõneviis ei võimalda lugejail Darcyga koos õnne või erutust tunda. Ning veidi hiljem kuuleme, et „Elizabeth oma erutuses ja hämmelduses pigem te a d i s, et ta on õnnelik, kui t u n d i s seda“ (Austen 2015: 291, autori rõhutused). Elizabethi armastust võiks ehk nime- tada kontseptuaalseks või epistemoloogiliseks armastuseks: ta teab, et ta armastab, mitte ei tunne armastust. Siin puudub ekstaas, aga pole ka sõpruse-tüüpi rahulikku kokkukasvamist.

Mis on siis Elizabethi armastuse võtmeks? Siinkohal pole võimalik pikemalt arutleda ajastuspetsiifiliste tõerežiimide ja väljenduslike kategooriate üle – lähtume teadmisest, et Austeni romaani loetakse ja hinnatakse ikka veel, ja loeme seda kahekümne esimese sajandi lugeja pilgu läbi. Küsime siis: kuidas tekib armastus, kui puudub romantiline, praktiline, ihalik ja sõpruslik mõõde? Enam kui pool Austeni romaanist kõneleb sellest, kuidas Elizabeth Bennet, elav, vaimukas, ilus neiu (kuigi mitte iludus) suhtelisest vaesest ja banaalsevõitu perekonnast, e i a r m u ootamatult kolkaühiskonda saabunud mr Darcysse, silmapaistvalt hea välimusega, ülimalt rikkasse noormehesse. See on kummaline, äraspidine armastuslugu.

Lugeja jälgib Darcy aina suurenevat huvi Elizabethi vastu, kuid romaanis domineerib Elizabethi vaatepunkt ja Elizabeth ei tule selle pealegi, et Darcy ja tema vahele võiks tekkida romantiline side: Darcy suhtub Elizabethi sotsiaalsesse ringi selge üleolekuga, jääb distantseerituks, räägib minimaalselt, ei tantsi esimesel ballil ühegi kohaliku tütarlapsena ja kõige tipuks juhtub Elizabeth pealt kuulma Darcy üleolevat märkust Elizabethi enda aadressil. Kui Elizabeth hiljem kuuleb, et Darcy takistas oma sõbra abiellumast Elizabethi õega, sest arvas viimase seisuse ja perekonna sobimatuks, siis pole Elizabeth mitte lihtsalt ükskõikne, vaid on Darcy suhtes selgelt negatiivselt häälestatud.

Ent romaani teises osas toimub kaheosaline pööre: kõigepealt, Darcy avaldab Elizabethile armastust. Elizabeth annab talle kõhklemata korvi, aga Darcy järgnev pikk seletuskiri saab jagu Elizabethi vastumeelsusest Darcy suhtes. Teine, otsustav pööre toimub siiski hiljem: pooljuhuslikult satub Elizabeth külastama Darcy luksuslikku kodu, imelist, maitsekalt sisustatud lossi ja seda ümbritsevat hiiglaslikku parki. Kui Elizabethi õde talt hiljem küsib, millal hakkas Elizabethi Darcyt armastama, siis vastab Elizabeth: „Aga ma arvan, et see sai vist alguse hetkest, kui ma esimest korda nägin tema ilusat parki Pemberleys“ (samas, 292). Elizabethi õde võtab seda naljana, ent just sedasama oli kogunud ka lugeja, kes veetis mitmeid lehekülgi koos Elizabethiga Darcy perekonna valdusi mööda liikudes ja Elizabethi sisemist segadust tunnistades.

Kas Elizabeth abiellus siis selleks, et saada täiusliku lossi perenaiseks? Mitte armastusest Darcy vastu, vaid selleks, et kindlustada endale meeldiv elu ilusas ümbruses? Nii Jane Austen kui tema kangelanna oleksid sellisest mõtteviisist šokeeritud: Elizabeth on tütarlaps, kes elab ideaalidele ja kes andis kõhklematult korvi nii Darcyle, kelle rikkusest ta oli ometi algusest peale teadlik, kui ka onupojale, kes soovis abielu selleks, et Bennetite perekonda majanduslikult väljapääsmatust olukorrast päästa.

Siinkohal võiks abiks tuua omailma mõiste. Elizabeth abiellus kahtlemata armastuse pärast. Ent kellele või kuhu suunab armastaja armastuse? Kes on armastatu? Kus on armastatu piirid? Armastus ei hõlma armastatut kui kindlalt piiritletud kehalist üksust, mis on lahus teda ümbritsevast ruumist. Keha pole võimalik lahti rebida ei ruumist ega teda ümbritsevatest inimestest, keha ümbritseb kooslus, mida võiksime Jakob von Uexkülli jälgedes nimetada omailmaks (Uexküll 2012). Armastus hõlmab ka armastatu keha piirjoonte välist eluilm, seda, kuidas armastatu paikneb ruumis, asjade ja inimeste suhtes. Elizabeth kohtus Darcyga esmakordselt siis, kui Darcy oli oma tavapärasest, sisseharjunud ümbrusest eemal, koosluses, kus too tundis ennast ebamugavalt. Elizabeth nägi vaid Darcy „negatiivi“, Darcyt vastanduses Elizabethi enda sotsiaalsele grupile, mille suhtes Darcy tundis ennast võõrkehena. Darcy kodu külastades asetab Elizabeth Darcy tajulisse suhtevõrgustikku, mis oli viimast sünnist saati ümbritsenud. Kodu on identiteedi laialilaotumine ruumis, keha ruumiline laiendus, Iris Marion Youngi sõnusti „identiteedi materialiseerumine“ (Young 2001: 271). Elizabeth mõistab Darcy kodu just sellisena, kui osa Darcyst, kui Darcy ruumilist laiendust ja peegel-

dust. Elizabeth armub nüüd Darcy ja teda ümbritsevate maastike, kodu, lähedaste ühendusse – sest enam pole võimalik mõelda Darcyst ilma tema omailmata. Sealjuures pole küsimus otseselt Darcy omailmas, vaid selles, kuidas Elizabeth tajub Darcyt tema omailmas, millisena kujutleb Elizabeth Darcy ja tema omailma ühendust.

Omailma-armastuse mudeli leiame ka Silvia Rannamaa „Kasuemast“. Kadri räägib uusaastaööl oma pisiöele:

Saad sa nüüd aru, väikeõde, miks Urmas on mulle maailmas kõige lähedasem olend? Just sellesama saiapooliku pärast, millest õhkus alles Urma kodu soojust! Kes teine terves maailmas oleks iialgi selle peale tulnud, et tuua mulle nääriõhtul oma memme tehtud sooja rosinasaia? (Rannamaa 1970: 258.)

See on üsna hämmastav deklareering: ma armastan oma väljavalitut tema ema küpsetatud rosinasaia pärast, millegi pärast, mis pole osa temast ja isegi mitte tema tehtud. Ema rosinasai, mitte Urmase enda köidetud raamat pälvib sellise tunnistuse. Ent muidugi pole ema rosinasai midagi Urmasest eraldiseisvat: Urmas on just see, kes peab kodusoojust oluliseks ja püüab seda ka Kadriga jagada; Urmase juurde kuulub ema toetamine ja hoolitsemine väiksemate õdede-vendade eest. Kadri ei otsi Urmasest varjatud *agalma*'t, ta on rahul Urmase ema rosinasaia ja on õnnelik, et Urmas on valmis oma kodusoojust – ema küpsetatud rosinasaia – temaga jagama. Aususe mõttes olgu siinkohal ära toodud ka Kadri varasem tunnistus romaani algusest: „Korruga tajusin, et terves hiiglasuures maailmas, ligi kolme miljardi inimese seas on ainult Urmas, kes teab, missugune ma olen, kes seda teada tohib, kelle eest ma ei tahagi kunagi midagi varjata ja et see ongi kõige suurem saladus inimeste vahel“ (Rannamaa 1970: 147). Armastatu omailma-kompleks ei puuduta sealjuures inimlikku ainulisust – sellega võib vabalt liituda ka romantiline tunne ja miks mitte ka iha-armastus.

Simon May kõneleb oma raamatus „Armastuse ajalugu“, et armastus on seotud meie vajadusega tunda ennast maailmas koduselt:

[---] kui meile kõikidele on vaja armastust, siis sellepärast, et meil on vaja end maailmas koduselt tunda: juurutada meie elu käesolevas hetkes, anda oma eksistentsile pidet ja kehtivust, süvendada olemise tunnet, võimaldada meil kogeda meie elureaalsust kui hävimatut (kuigi me teame ka seda, et meie elu on ajalik ja lõpeb surmaga) (May 2011: 6).

May nimetab seda vajadust ontoloogiliseks juurdumiseks:

[---] me armastame ainult neid (harvu) inimesi või ideesid või erialasid või maastikke, mis kannavad ontoloogilise juurdumise lubadust. Kui nad suudavad seda teha, siis armastame neid vaatamata nende puudujääkidele, vaatamata sellele, kui ilusad või head nad on. [---] Sest armastuse põhiline vajadus on leida kodu meie elule ja olemisele. (Samas.)

May mõistab armastust laiema, kui olen seda teinud siinses kirjatöös, ent kas pole tema ontoloogilise juurdumise tees suguluses eespool arendatud omailmade teesiga? Darcy valdused, tema hiiglaslik park ja maitsekalt sisustatud häärber sisendasid Elizabethile tahtmist just sellise kodu järele, tütarlaps tundis, et see maavaldus võiks anda pidet tema elule ja olemisele. Siiski tasub suhtuda ettevaatlikult May taotluse seda armastusmudelit esitada

armastuse üldkehtiva definitsioonina. Kas armastus peab tingimata olema osa meie püüdest end siin maailmas koduselt tunda? On ju üks romantilise armastuse laadidest võimatu, keelatud armastus, mille puhul on selge, et sel puudub juurdumise lubadus. Võimatu armastuse tõmbejõuks võib olla teistmoodi turvalisus – tunne, et see vahekord ei saa ohustada iseduse allikaid.

Avamata on veel Badiou eksistentsiaalne armastusmudel, mida võiks minu meelest nimetada ka utoopiliseks mudeliks. See mudel sisestab endasse romantilise tunde, armumise kui algpunkti ja iha kui ühe oma käivitusjõududest, ent kumbki neist pole Badiou jaoks peamine. Armastus on Badiou jaoks tööotsing. Armastus on võimalus ehitada maailma üles kahe, mitte enam ühe perspektiivilt, see on egotsentristliku, nartsissistliku maailmakogemuse asendamine erinevusel põhineva vaatega. Badiou arutleb nõnda:

Millisena nähtub maailm, kui seda kogetakse kahest, mitte ühest lähtudes? Milline on maailm, kui seda uuritakse, arendatakse ja elatakse erinevusest, mitte samasusest lähtudes? Ma mõtlen, et see on armastus. See on ettevõtmine, mis sisaldab muidugi seksuaalset iha selle eri vormides, kaasaarvatud lapse sünd, aga sellele lisaks veel tuhat muud asja, õigupoolest ükskõik mida alates sellest hetkest, mil on tegu erinevuse väljakutsega. (Badiou, Truong 2009: 30–31.)

Sellisena mõistetud armastuse suurim vaenlane on egoism, mitte võimalik võistleja. Armastust ei ohusta mitte keegi teine või kolmas, vaid see „ise“, kes eelistab samasust erinevusele, erinevustes taasloodud maailmale oma maailma (samas, 60). Nii mõistab Badiou ka truudust kui truuksjäämist ego-keskmeta olemisele, lahtiütlemist oma iseolemisest (Badiou 2013: 49).

Badiou rõhutab sealjuures, et armastus on aktiivne ettevõtmine, loominguline tegevus (samas, 44), mitte lihtsalt tunne või meeleseisund, mida kogetakse. „Armastus ei ülendata ega madalda meid. See on eksistentsiaalne ettevõtmine,“ kinnitab Badiou (Badiou, Truong 2009: 32). Armastust tuleb pidevalt, jätkuvalt üles ehitada, „Armastus on alati võimalus olla abiks maailma sünni juures“ (samas, 33). Lapse sünd on sealjuures üks olulisemaid neist maailma sündidest. Eksistentsiaalses valguses muutub erilisel tähenduslikuks ka armastuse esimene, romantiline armumise faas, piireületav kokkusaamine, Romeo ja Julia teineteiseleidmine perekonna vaenamiste kiuste. See kokkusaamine ei sobitu kodustatud maailmastruktuuridega, ta lööb segamini senised hierarhiad, senise maailmaloogika. Samal ajal on Badiou ka kriitiline ekstaatilise ühtesulamise suhtes: seal puudub erinevuse mõõde.

Kuidas armastus kestab? Armastus loob uue viisi elu kestmiseks, ta loob elu uuesti, kusjuures see loomine pole mitte ühekordne akt, vaid vajab pidevalt uuesti üleloomist (samas, 42). „Tõeline armastus on see, mis triumfeerib kestvalt, vahel valusalt, üle tõkete, mida aeg, ruum ja maailm sellele seavad“ (samas, 41). Ühine eluehitus toimub lugematul viisidel ega ole sugugi kerge ettevõtmine, sest on ju palju lihtsam korraldada elu ainult enese heaksarvamise kohaselt.

Eksistentsiaalne armastusmudel seoks siis otsekuu kokku armastuse eri aspektid ja astmed: seal on ruumi nii armastuse romantilisele kui kehalisele poolele. Armastuse kehaline pool on sealjuures ülitähtis, sest kehaline lähedus on just see, mis armastust ja sõprust lahutab, ja lisab kahe inimese suhtele erilise haavatavuse – kehalise lähedusega kaasneb täielik kaitsetus. Ei saa siiski öelda, et eksistentsiaalne mudel sisaldab endas ka kõiki teisi mudeleid: armastus kui ühiselt, erinevuse pinnalt ehitatud elu algab sealt, kus armastusromaan sageli lõpeb, armastusavaldusest – sest enne seda on küll mõlemapoolne tunne, aga pole veel jõutud maailmaehituseni.

Ütlesin ennist, et eksistentsiaalset mudelit võiks nimetada ka utoopiliseks mudeliks. Mis määrani oleme suutelised oma egokesksest maailmaehitusest loobuma? Kui sageli püütakse armastuses ikkagi oma isedusele teise arvelt ruumi luua? Paljud suhted, mis algavad ekstaatiliselt ja naudivad kehalist lähedust, eksistentsiaalse suhteni ei jõua. Palju suhted kogevad eksistentsiaalse erinevus-koosolu hetki aeg-ajalt, aga mitte iga päev.

Ja miks on nii, et eksistentsiaalsest suhtest peab rääkima filosoof, mitte kunstnik? Miks otsib romaan kirge, mitte maailmaehitust erinevuses? Armastusromaan Žanritunnuste hulka kuulub lugeja meeleline erutamine ja püüe kõnetada laia lugejaskonda, eksistentsiaalne armastusromaan ei vastaks armastusromaan väljakujunenud tunnustele. Seevastu leiab kirjandusest ja filmist hoopis teiselaadse teemapüstituse: üheks armastuslugude mudeliks on agentsuse sünd läbi armastuse. Selle skeemi loogika tundub olevat lausa vastupidine eksistentsialistliku armastuse ideele: siin on läbivaks jooneks eneseleidmine, armastus annab jõudu ja loob võimaluse mitte eeskätt maailmaehitusele erinevuses, vaid oma iseduse kinnitamisele. Nii juhtub Ženjaga filmis „Saatuse ironia“ – mehest, kel filmi alguses ei ole oma häält ja kellele surutakse peale eri rolle (Ženjal pole vähimatki tahtmist saunas viina juua, aga tema proteste ei võeta tõsiselt; Ženja tahaks veeta vanaaastaõhtut koos sõpradega, aga peale jääb Galja otsus veeta see kahekesi), saab tegelane, kes teab, mida tahab, ja kes tunneb endas jõudu oma otsuseid ellu viia. Mõeldes Lacani puudujäägi-armastusmudelile: vahest võimaldab armastus puuduva *agalma* üles leida mitte armastatu, vaid armastaja enese seest?

Asta Willmanni novellide hulgas leidub vähetuntud, aga äärmiselt huvitav tekst, novell „Patu vili“ novellikogus „Lumm“ (1955). See on taas üks sedalaadi tekstidest, kus armastuse sõna ei võeta suu sissegi, küll aga on tegu võimsa looga naise agentsuse sünnist läbi kehalise eneseavastamise. Berit põgeneb oma vägivaldse, armastuseta ja lasteta abielu eest mägedesse saamide juurde. Mägede üksinduses kosudes heidab Berit kõrvale oma isetu ja allasurutud mineviku, aga ka kristlikud arusaamad patust ja abielust. Kokkupuutes saami Jostaga saab temast aktiivsem pool:

See algab sellega, et Berit tunneb oma paljaid varbaid liikuvat vastu pehmet põdranahka ja too kerge kõditav tunne paiskab meeled ootamatult täis senikogematut rõõmu. Pilk hiljem pole see enam paljas rõõm, vaid hoopis nagu suur julgus, mis iseenesest kisub pea selga. Ta silmad lõövad äkki põlema ja ta viskab juuksed laubalt [---]

Ta tunneb nagu paisuksid ta käsivarred ümaramaks, nagu laiuksid ta puusad lopsakamaks ning rinnad täidlasemaks. Ta on hakanud pisut sügavamalt hingama ja ta kõrvad kohisevad. Nende pilgud ristlevad, Beriti oma on nüüd väljakutsuv, isegi käskiv. (Willmann 1955: 27.)

Siin pole põhjust rääkida ei romantilisest ega ihakesksest armastusest, Berit ei tunne Jostat. Berit ei armasta, vaid taasloob oma maailma kõigi meelte abil, ihu ja hingega, aga hinge poolt ei esinda mitte kiindumus väljavalitusse, vaid rõõm olemasolust ja kasvav elujulgus. Berit avastab maailma peale ränki, rõõmutuid abielu-aastaid, iha sünnib kui osa uudest olemasolemise rõõmust ja vajadusest leida endale aktiivne roll maailmas. Sellest esimesest ööst sünnib ühistunne ja jagatud elu, mida võiks vabalt nimetada armastuseks – ka siis, kui selgub, et Beritit on külastamas käinud kordamööda kaksikvennad ja ka edasine jagatud elu toimub kolme osalusel.

Beriti vahekord Jostaga ei saa ärgitust mitte mehelt, vaid ümbritsevalt looduselt: „Siniudus uinuvad valgelaigulised mäetipud on täis kuldset valgust, mis loojunud päikesest jäänud õhku heljuma, ja kaks tumedat kuusevibalikku tõusevad endise uljusega ojalõhandikust paremal – nagu siis, kui ta esimest korda siin nahkadel avas oma unesegused silmad“ (samas, 26). Josta on osa sellest maastikust, saami mees, kelle põdrakari liigub järgmisel päeval edasi kõrgtundra poole. Beriti armastus ei kasva välja mitte inimesest, vaid maastikust, Josta astub pildile ja võimaldab Beritil luua ümbritsevaga aktiivne suhe: tunda kehalist naudingut, saada lapsi ja asuda osaliseks saami argielus, ja hiljem otsustada ka saamide kogukonnast lahkumise kasuks. Eluilm eelneb armastusele ja ka ihale, ent samal ajal on olukord otse vastupidine planeeritud armastuse mudelile: Berit ei vali Jostat oma eluilma täienduseks, Berit ei kalkuleeri, vaid tunneb rõõmu.

Beriti, Josta ja Nutti suhe pole eksistentsiaalne armastussuhe Badiou moodi. Novellis ei jää kõlama mitte ühine elu, vaid Beriti kasvamine aktiivse ellusuhtumisega isiksuseks, kes võtab oma elu korraldamise enda peale. Eesti kirjanduse klassikasse kuulub aga tekst, mis ehk sobiks Badiou eksistentsiaalse mudeli juurde: Tammsaare „Mäetaguse vanad“, lugu vanapaarist, kes on kooselatud elu jooksul kokku kasvanud viisil, mis muudab kõneluse pigem vormitäiteks kui vajaduseks. Taat vajub talvel letargiasse ja eit on sellega harjunud, kuigi poriseb sellegipoolest. Suvel, heinaajal tegutsevad nad üksmeeles: heina niidetakse kõrvuti, lõunapausi ajal taat teritab vikatit, õhtupoolikul püüab kala. Surivoodil arutab taat nukrameelselt:

“Tänini oleme kahekesi elanud; ei teadnud me murest ega vaevast, olime nagu suure jumala selja taga, aga mis sa üksinda peale hakkad? Kes sul veel vikatit ihub, luuale vart paneb või põrsale aeda teeb?... Lähevad sul pastladki jalas katki, kes lapib nad sul kinni?... Läheb sul ämbri ehk kapa vits pealt ära, pole sul kedagi, kes uue peale lööks!” (Tammsaare 1978: 138–139.)

Mats mõtiskleb oma peatsest surmast johtuva instrumentaalse puudujäägi üle, ent arutluse taga kõlab mõistmine, et kooselu „nagu suure jumala selja taga“ ei saa miski korvata. Siingi jõuame välja eksistentsiaalse suhte sõnastusraskuste juurde: Mats kõneleb vikatit,

pasteldest ja aedikust, kuigi küllap mõtleb eite ees ootavast üksindusest, ühiselt elatud elu lõpus ees ootavast eksistentsiaalsest tühjusest.

Lepingud ja eluilmad, armastuse kodusus ja eksistentsiaalne elu, ihad ja romantilised lõõmad, eneseleidmine, eneseohverdus, igatsus ja puudujääk – kultuuritekstide armastusarsenalil pole piire. Ent meie eelpoolkäsitletud armastusmudelitest on vaid kaks saavutanud piisava ühiskondliku kõlapinna ja on välja arenenud armastuse tõerežiimideks, romantiliseks ja pragmaatiliseks. Tõerežiim lähtub tõlgendusmudelist ja kuulutab selle üleüldiselt pädevaks sellisel viisil, et selle režiimi järgijad tunnevad õigust oma mudelit üldkehtivaks pidada. Romantiline tõerežiim deklareerib, et armastust ei saa mõõta kullas, et ainuke õige armastuse mudel on romantiline mudel – pragmaatilis-praktiline tõerežiim pakub vastukaaluks lepingut, tööjaotust ja kalendrikohast meelepidamist. Skeptiline mudel – et armastus on illusioon – ei ole laiemalt läänelikus või kitsamalt eesti ühiskonnas tõerežiimi staatusesse tõusnud, kuigi leiab jüngreid väiksemates kogukondades. Eksistentsiaalne mudel on liiga keeruline, et seda õnnestuks tõerežiimi staatusesse tõsta, eriti kuna see mudel leiab vaid piiratud tuge kultuuritekstidest. Ometi võiks loota, et intuiitiivne arusaam armastuse eksistentsiaalse mudeli ülimumest on olemas paljudel pikaajalistel partneritel – kes küll moodustavad ühiskonnas kindlalt vähemuse.

Kirjandus

Annus, Epp 2013. Love and the Image in Nancy and Lacan. – Kunstiteaduslikke Uurimusi // Studies on Art and Architecture, No. 22, pp. 167–82.

Augustinus, Aurelius 2007. Pihtimused. Tallinn: Logos.

Austen, Jane 2015. Uhkus ja eelarvamus. Tik H. Rajandi. [Tallinn:] Pilgrim.

Badiou, Alain 2013. Philosophy and the Event. Malden, MA: Polity.

Badiou, Alain, Nicolas Truong 2009. Éloge de L'amour. [Paris:] Flammarion.

Illouz, Eva 1997. Consuming the Romantic Utopia: Love and the Cultural Contradictions of Capitalism. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Kaus, Jan 2015. Tõrv. Tallinn: Tuum.

Lacan, Jacques 1991. Le Séminaire. Livre VIII, Le Transfert: 1960–1961: [Texte Établi Par Jacques-Alain Miller]. Paris: Éd. du Seuil.

Lamp, Dagmar 2015. Kõige hullemad kingitused, mida kallimalt saadud. – Postimees. Jõuluuri, 28.12. – <http://joulud.postimees.ee/3449167/koige-hullemad-kingitused-mida-kallimalt-saadud> (01.06.2016).

May, Simon 2011. Love: A History. Yale University Press.

Polhemus, Robert M. 1990. Erotic Faith: Being in Love from Jane Austen to D. H. Lawrence. University of Chicago Press.

Rannamaa, Silvia 1970. Kadri. Kasuema. Tallinn: Eesti Raamat.

Satrapi, Marjane 2007. The Complete Persepolis. [New York:] Pantheon.

Tammsaare, Anton Hansen 1978. Mäetaguse vanad. – Anton Hansen Tammsaare, Kogutud teosed. I. Jutustused: lühiproosa (1900–1907). Tallinn: Eesti Raamat, lk 131–141.

Traat, Mats 1968. Laternad udus. Luulet 1963–1966. Tallinn: Eesti Raamat.

Traat, Mats 1973. Maastik õunapuu Ja meiereikorstnaga. Tallinn: Eesti Raamat.

Uexküll, Jakob von 2012. Omailmad. Koost K. Kull, R. Magnus. Tartu: Ilmamaa.

Undusk, Jaan 2013. Armastus ja sotsioloogia. Sissevaade Tammsaare omailma. – Ma armastasin sakslast. Artikleid ja esseid A. H. Tammsaare romaani ainetel. Toim M. Hinrikus, J. Undusk. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 244–344.

Willmann, Asta 1955. Lumm ehk Kaheksa tõestisündinud lugu. Toronto: Orto.

Young, Iris Marion 2001. House and Home: Feminist Variations on a Theme. – Feminist Interpretations of Martin Heidegger. Ed. by N. Holland, P. Huntington. University Park: Pennsylvania State University Press.

Veebiallikad

Tutvumine.net. – <http://tutvumine.net/> (01.07.2016).

Tutvus.org. – <http://tutvus.org/kuidas-leida-rikast-meest/> (01.07.2016).

Epp Annus – PhD eesti kirjanduse alal (2002). Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur. Ta on avaldanud monograafia „Kuidas kirjutada aega“ (2002), romaani „Matilda“ (2007) ja toimetanud kollektiivse monograafia „Kahekümnenenda sajandi mõttevoolud“ (2009). Tema monograafia „Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands“ on ilmumas kirjastuses Routledge. Uurimissuunad: eesti kahekümnenenda sajandi kirjandus ja kultuur, sotskolinialismi uuringud, argielu fenomenoloogia.

E-post: [epp.annus\[at\]gmail.com](mailto:epp.annus[at]gmail.com)

On Love: Regimes of Truth, Cultural Imaginaries and the Bodily Experience of Being in the World

Epp Annus

Keywords: regimes of truth, cultural imaginaries, love, Alain Badiou, Silvia Rannamaa, Jane Austen

This article presents and analyses Western cultural models for speaking and thinking about love. According to Michel Foucault, each society establishes its regimes of truth: certain types of discourses are approved as truthful while others are declared unreliable. Each society includes mechanisms of control, which distinguish true statements from false, and assign some people (but not others) the authority to judge the true and the false, the acceptable and the unacceptable. Regimes of truth also establish paradigms for judging the truthfulness of love: according to the romantic regime, for example, love is something ephemeral, ungraspable and immeasurable, it transgresses established boundaries and norms; according to the pragmatic regime, by contrast, love can be expressed in economic terms and thus measured: a precious gift expresses commitment (else it would be a waste of money). There may be no common ground for one regime to concede legitimacy to a value asserted by a competing regime. In the view of the romantic regime, for example, the pragmatic regime might be judged as cynical and failing to grasp the essence of love – such weighing of feelings belongs to modern regimes of truth. Both romantic and pragmatic regimes of truth belong to the larger field of cultural imaginaries. Regimes of truth order and systematize the sphere of cultural imaginaries. I understand cultural imaginaries as the common ground for cultural identifications, a cultural complex that links together cultural memory, the value systems of one's present era, and commonly shared expectations of the future. Cultural imaginaries are grounded partly in national culture, including the cultural knowledge shared by the national community and communicated in classic texts of that culture. In addition to specifically national cultural knowledge, cultural imaginaries of course include supranational value systems. The sphere of cultural imaginaries includes many inconsistencies and incoherences and it is always in flux.

Alain Badiou outlines four philosophical models of love: romantic, practical, sceptical, and existential. I suggest that only two of these, romantic and practical (which I call pragmatic), have attained the status of truth regimes. Badiou foregrounds the existential model: according to this model, love is the refashioning of the world through the two, the replacement of an egocentric perspective with a new perspective based on difference. The greatest enemy of such love is not an intruder from the outside, but the self itself that prefers its own egocentric world to the love-world that is constituted through difference.

Following some popular models of romantic relations in novels, I point to frequent tensions between the different models of love in fiction: contract-love versus romantic love, love as desire versus love as a friendly attachment, and I promote a model of love as encompassing not simply the figure of the beloved, but also his or her surrounding world. The conglomerate of relations that surrounds the human body and plays part in its identification could be called, following Jacob von Uexküll, an enviroing world of love. Thus, in *Pride and Prejudice* by Jane Austen or in *Kasutama* by Silvia Rannamaa, the female protagonist loves her male counterpart within the context of his enviroing world, where the beloved's situatedness in the world becomes a defining part of the amorous relationship.

Novels and films offer also a model of love which runs against Badiou's ideal model of existential love: in some texts, the reader witnesses the birth of agency through love. In Asta Willmann's short story "Patu vili",

the main character Berit grows from a passive, suffering, violated woman into an active, powerful figure who has strength enough to make groundbreaking decisions. She does not experience love as an existential relationship that offers her the possibility to relate to the world through the two, but she does grow as a human being and she finds strength and support in her relationship.

The article concludes with the analysis of *Mäetaguse vanad* by Anton Hansen Tammsaare – in face of the death of one of the longterm partners, this short story exemplifies important qualities of shared life.

Epp Annus – PhD in Estonian Literature (2002). She works as a senior researcher in Estonian Literary Museum. Her publications include a monograph on time and narrative *How to Tell Time* (in Estonian, 2002), a novel *Matilda* (in Estonian, 2007), an edited collection *Twentieth Century Movements of Thought* (in Estonian, 2009). Her monograph *Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands* is under contract with Routledge. Her fields of interest include Estonian 20th century prose fiction, Soviet postcolonial studies and phenomenology of the everyday.

E-mail: epp.annus[at]gmail.com